

НАПРЯМ 5. ПРИВАТНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-124>

ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЦИВІЛЬНИХ / ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ

Логойда Володимир Михайлович

*доктор філософії в галузі права, викладач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський Національний Університет»
м. Ужгород, Україна*

Воєнний стан, оголошений в Україні 24.02.2022 і з тих пір вже неодноразово продовжений, призвів до значних змін у правовому регулюванні цивільних / господарських прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, територіальних громад та держави. Причини тому є об'єктивними – вимушена раптова внутрішня і зовнішня міграція значної кількості людей, перебування людей на окупованих територіях з неможливістю примусового, а іноді навіть добровільного виконання на даних територіях чи в зонах бойових дій цивільних / господарських зобов'язань, втрата контролю над активами, їх пошкодження чи повне знищення, що позбавляє суб'єктів права економічної бази для виконання своїх зобов'язань, необхідність забезпечення безпеки осіб та ряд інших обставин. Все це змусило державу шляхом оперативного прийняття по суті надзвичайного законодавства врегульовувати специфіку цивільних / господарських відносин в умовах політичного, економічного та безпекового стресу, в якому опинилася країна, її громадяни та суб'єкти господарювання.

Зміни, заявлені як тимчасові, торкнулися широкого спектру приватно-правових відносин, однак загалом їх можна поділити на такі великі групи:

1. Зміна строків реалізації цивільних / господарських прав та виконання цивільних / господарських обов'язків, зокрема:

– продовження строків позовної давності, в тому числі спеціальних, переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності, припинення поруки – п. 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України;

– зупинення перебігу строків для вчинення дій, пов’язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав¹;

2. Створення умов для спрощення виконання цивільних / господарських обов’язків та реалізації прав, наприклад:

– спрощений порядок набуття прав на окремі об’єкти цивільних прав²;

– спрощений порядок публічних закупівель товарів / робіт / послуг³;

3. Звільнення на визначений законом період від відповідальності за вимушену неможливість належного виконання зобов’язань або недопущення економічної неможливості такого виконання, в тому числі:

– звільнення на період воєнного стану та протягом 30 днів після його скасування або припинення позичальників від сплати неустойки (штрафу, пені), а також нарахувань, передбачених ст. 625 ЦК України, за несвоєчасне виконання договорів кредиту та позики – п. 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України;

– заборона на примусове виконання судових рішень, вчинення окремих виконавчих дій чи застосування інших процедур примусу до виконання приватно-правових зобов’язань^{4, 5};

– введення різного роду мораторіїв на підвищення цін / тарифів⁶;

4. Покладення на фізичних та юридичних осіб надзвичайних обов’язків або обмеження їхніх прав, з-поміж яких:

¹ Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» №2174-IX від 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text>

² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» №2247-IX від 12.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>

³ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та інших законодавчих актів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» №2526-IX від 16.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2526-20#Text>

⁴ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» №2455-IX від 27.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20#Text>

⁵ Закон України «Про внесення зміни до пункту 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» щодо зупинення виконання рішень про стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги у період дії воєнного стану» №2456-IX від 27.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-20#Text>

⁶ Закон України «Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування» №2479-IX від 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-20#Text>

– примусове припинення цивільних / господарських прав суб'єктів, які є резидентами країн-агресорів або мають кінцевими бенефіціарами резидентів країн-агресорів⁷;

– примусове відчуження майна для потреб оборони і національної безпеки⁸;

– заборона проводити загальні збори акціонерів у очному режимі, крім визначених законодавством випадків⁹, а також продовження строку дії повноважень органів управління акціонерних товариств на період воєнного стану.

У зазначених групах наведено лише окремі випадки введення надзвичайного регулювання цивільних / господарських прав та обов'язків, насправді їх набагато більше, а крім того, варто не забувати ще і специфічне регулювання на час воєнного стану інших правовідносин, як публічного, так і приватного характеру (наприклад, трудових, фінансових, адміністративних тощо).

Зазначені зміни в сукупності з досить гнучкою судовою та арбітражною практикою, безперечно, дали можливість оперативного зняття найбільш гострих проблем в сфері приватно-правових відносин, викликаних раптовим широкомасштабним збройним нападом на країну. Проте в умовах стабілізації безпекової ситуації їхня користь може мати виключно короткостроковий характер. Адже, наприклад, ситуація, в якій достатньо довго будуть продовжені строки позовної давності, захищаючи кредитора, призведе до відсутності правової визначеності у боржника і порушить стабільність цивільного обігу. Неможливість примусового виконання судового рішення проти окремих категорій осіб чи виконавчого напису нотаріуса, так само як і мораторій на застосування неустойки чи платежів по ст. 625 ЦК України, призведе до втрати інтересу банків до розширення кредитування економіки. Мораторій на підвищення цін на окремі житлово-комунальні послуги не дозволить ремонт пошкодженої інфраструктури і призведе до погіршення якості цих послуг. А спрощений порядок проведення публічних закупівель (без проведення торгів, які були скасовані у зв'язку з перебоями зі світлом та зв'язком) призводить до обмеження конкуренції під час публічних закупівель, а отже до постачання товарів

⁷ Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» №2116-IX від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>

⁸ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану» № 2561-IX від 06.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2561-20#Text>

⁹ Рішення НКЦПФР «Щодо визначення особливостей проведення загальних зборів акціонерних товариств та загальних зборів учасників корпоративних інвестиційних фондів на період дії воєнного стану у 2023 році» №154 від 16.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0323863-22#Text>

/ робіт / послуг для публічних замовників за більшими цінами, ніж це було б можливо за відсутності надзвичайного регулювання.

Загалом, практика правового регулювання цивільних / господарських відносин, починаючи з 24.02.2022, приводить нас до ряду висновків:

По-перше, не дивлячись на досить деталізоване станом на 24.02.2022 законодавство України з питань воєнного стану, оборони, мобілізації і взагалі функціонування держави і суспільства в режимі відсічі збройної агресії з боку іноземної держави, воно виявилось значною мірою неефективним і потребувало оперативного коригування. Масовість внесених за останній рік змін свідчить про низьку якість законотворчої роботи, тим більше, що Україна зазнала агресивного нападу не 24.02.2022, а ще 8 років до того (починаючи з окупації Кримського півострову), тож мала достатньо часу для підготовки якісної і ефективної нормативної бази воєнного періоду життя суспільства.

По-друге, специфічне правове регулювання цивільних / господарських відносин на час воєнного стану, з одного боку, захищає права фізичних та юридичних осіб, що опинилися у складній економічній ситуації внаслідок міжнародного збройного конфлікту. Однак, з іншого боку, невизначена тривалість такого специфічного регулювання в умовах його поширення на всю територію країни (в тому числі регіони, де активні бойові дії відсутні) у середньостроковій та довгостроковій перспективі може стати фактором порушення прав кредиторів та інвесторів, що негативно впливатиме на реалізацію цивільних / господарських прав суб'єктів приватного права, пригнічуватиме ділову активність, поставить під удар перспективи відновлення економіки країни.

Відтак, доречним було би рекомендувати суб'єктам владних повноважень розглянути питання щодо поступового повернення до «довоєнного» стану цивільного / господарського законодавства, принаймні у відношенні окремих територій (не втягнутих в активні бойові дії) чи категорій суб'єктів права, а врегулювання проблемних випадків реалізації цивільних / господарських прав або неналежного виконання цивільних / господарських обов'язків в умовах воєнного стану, які справді сталися з об'єктивних причин, віддати на розсуд суду чи арбітражу, з гнучким застосуванням останніми концепцій зміни або припинення зобов'язання, звільнення сторін зобов'язання від відповідальності або зменшення розміру такої відповідальності. Для цього суд та арбітраж мають і повинні застосувати давно відомий законодавству та практиці України цивільно-правовий і господарсько-правовий інструментарій, як-то: дія обставин непереборної сили (ст. 617 ЦК України), істотна зміна обставин (ст. 652 ЦК України), неможливість виконання зобов'язання (ст. 607 ЦК України), зменшення розміру неустойки (ст. 551 ЦК України) та інші правові конструкції залежно від конкретних обставин тієї чи іншої справи.